

DISKRIMINÁCIA AKO PREJAV NETOLERANCIE

DRAFT!

PhDr. Imrich Vašečka, Ph.D.

2006

Rómovia, ktorí odchádzali do štátov EÚ a do Kanady, zdôvodňovali svoj odchod zväčša diskrimináciou zo strany majority. Mali ale na mysli to, čo aj majorita považuje za diskrimináciu? A ako sa to stane, že majorita, ktorá o sebe tvrdí, že je tolerantná a je rada, že žije v demokracii robí to, čo iní považujú za diskrimináciu?

Memorandum OSN z roku 1949 definuje podľa Allporta (2004: 82-83) diskrimináciu takto: „K diskriminácii dochádza iba v prípade, že jedincovi alebo celým skupinám odopírame rovnaké zachádzanie, o ktoré zrejme stojí. ... Pod diskrimináciou spadá akýkoľvek postoj, ktorý vychádza z rozlišovania na základe prirodzených alebo spoločenských kategórií a nijak nesouvisí ani se schopnosťami či prednosťami jedince alebo s jeho skutočným chovaním.“ Podľa Allporta to znamená, že diskriminácia sa nevzťahuje na situácie, kedy sa o rovnaké zaobchádzanie uchádza zločinec, nepoctivý človek apod. „Rôzne zachádzanie, ktoré sa opiera o *individuálne* vlastnosti, by asi nemalo byť klasifikované ako diskriminácia. ... Rozlišovanie, ktoré nebere v úvahu špecifické vlastnosti jedince, ho poškodzuje.“ (2004: 83)

Allport (2004: 80) zaraďuje diskrimináciu na päť stupňovej škále odmietavého správania voči cudzím skupinám na tretie miesto za osočovanie a vyhýbanie sa a pred fyzické napadanie a vyhladzovanie. Pre zjednodušenie Allport zhrnul týchto päť stupňov do troch: verbálne odmietanie (osočovanie), diskriminácia (vrátane segregácie), fyzické napadanie (intenzity všetkých stupňov).

Pojem *diskriminácia* sa vyskytuje v rôznych politických a publicistických textoch, používajú ho texty ochrancov ľudských práv, politickí komentátori, vládne dokumenty, príslušné zákony atď. Právne texty a zákony, ktoré by v tejto oblasti mali byť určujúce, nevymedzujú tento pojem tak, aby ho bolo možné použiť všeobecne pre vzťahy vo verejnom živote. Tieto texty ho definujú úzko, s ohľadom na oblasť o ktorej hovoria (napríklad Zákonník práce hovorí o zákaze diskriminácie v pracovných vzťahoch, nehovorí, samozrejme, o iných vzťahoch). Definície použiteľné všeobecne vo verejnom živote možno nájsť skôr v rôznych slovníkoch či vedeckých publikáciách. Nemajú síce právnu záväznosť, ale majú schopnosť zorientovať v zložitej problematike. Navyše, nemožno zabúdať na to, že migrujúci Rómovia, ktorí zdôvodňovali svoj odchod diskrimináciou, mali často na mysli právne ťažko postihnuteľné skutočnosti – zlá vôľa, nespravodlivý prístup, atmosféra

ponižovania, úradný postup ktorý je zákonne v poriadku, ale nezohľadňuje individuálnu situáciu konkrétnej rodiny a pod.

Podnetne k diskriminácii pristupuje R. Girard (1997: 25), ktorý o diskriminácii hovorí ako o diskriminačných opatreniach a píše: „Dodnes jsou postižení lidé obětí čistě diskriminačních opatření, která zdaleka přesahují narušení, jaké by snad jejich přítomnost mohla přivodit plynulosti společenských vztahů.“ Inými slovami, diskriminácia znamená také zaobchádzanie, ktoré je pre danú osobu menej výhodné ako zaobchádzanie s inou osobou v porovnateľnej situácii či postavení.

Velký sociologický slovník (1996) pod heslom *diskriminace sociální* okrem iného uvádza:

„fakt a způsob omezování nebo poškozování určitých společenských skupin v jejich právech a nárocích. ... Diskriminace sociální se opírá o předsudky a stereotypy ... spočívá v záměrném znevýhodnění určitých subjektů vytvářením nerovných hospodářských, politických, právních podmínek. Často brání v rozvíjení vlastní svěbytné kultury, v přístupu ke vzdělání, ve výkonu povolání a v seberealizaci. Každé sociální znevýhodnění se může proměnit v diskriminaci, tedy v záměrné vnější omezování možností a realizace potřeb. Diskriminace sociální může vést k sociální degradaci, ale také k sociální exkluzi a v extrémních případech až ke genocidě. Za diskriminaci sociální bývá také považováno stavění a udržování bariér sociální mobility. ... Jako diskriminace sociální je někdy vnímána i silná sociální kontrola (např. přímá cenzura) nebo pravidla udržování veřejného pořádku.“

O diskriminácii voči skupine osôb možno teda hovoriť vtedy „kdy jsou jedné skupině lidí upírána práva a příležitosti, jimiž disponují druzí ... Velmi často jsou sice příčinou diskriminace předsudky, ale přesto je mezi těmito dvěma kategoriemi nutno rozlišovat, protože mohou existovat nezávisle na sobě.“ (Giddens, 1999: 231).

Uvedené definície navodzujú minimálne tieto otázky:

1. Ak diskriminácia môže viesť k sociálnej degradácii a exklúzii a možno za ňu považovať aj silnú sociálnu kontrolu a stavanie bariér v sociálnej mobilite, tak diskriminácia má rôzne podoby a súvisí s mnohými inými procesmi. O aké podoby a procesy ide?

2. Ak príčinou diskriminácie sú predsudky, tak aké javy a procesy dovedú skupinu od predsudkov voči inej skupine k jej diskriminácii?

2.1. PODOBY A FORMY DISKRIMINÁCIE

2.1.1. Podoby diskriminácie

Podoby diskriminácie sa pokúsme vymedziť na základe jednoduchých otázok KOHO sa diskriminácia týka, KTO ju uskutočňuje, ČOHO sa týka, PREČO sa uskutočňuje a AKO sa uskutočňuje.

Individuálna a skupinová diskriminácia

Na otázku KOHO sa diskriminácia týka, je možné odpovedať iba ak ju spojíme s otázkou KTO diskriminuje. Odpoveď je potom pomerne jednoduchá, diskriminácia sa týka jednotlivcov alebo skupín¹.

V prípade individuálnej diskriminácie diskriminovaný je jednotlivec a diskriminuje jednotlivec, resp. skupina ktorej členovia sú identifikovateľní. Táto činnosť môže mať podobu fyzického násillia s dôsledkom smrti, poškodenia zdravia, zničenia majetku a pod. Ide vtedy o diskrimináciu, ktorá je ľahko pozorovateľná a právne postihnuteľná (skupina skinheads alebo jednotliví skíni poškodia Róma, jeho rodinu, zdevastujú židovskú kultúrnu pamiatku a pod.). Ide o jednotlivé od seba oddeliteľné akty diskriminácie, kde diskriminujúci aj diskriminovaní sú jednotlivo identifikovateľní a jednotlivo právne postihnuteľní. Môže mať tiež podobu násillia inštitucionálneho alebo symbolického (úradník nepridelí hodnotu alebo službu o ktorú sa člen menšiny uchádza, člen menšiny je vystavený posmechu, ponižovaniu a pod.).

Skupinová diskriminácia je diskriminácia, ktorú realizuje celá skupina prostredníctvom svojich reprezentantov (volených, menovaných, samozvaných a skupina ich činnosť schvaľuje, minimálne sa od nej nedištancuje) na inej skupine ako celku, a to činnosťou, ktorá je kontinuálna, nemá menovitého adresáta ani pôvodcu, stáva sa ním ktorýkoľvek poverený alebo postihnutí člen skupiny, právne je ťažko individuálne postihnuteľná. Ak má podobu priamej diskriminácie je ľahko pozorovateľná, ľahko sa dokazuje, v modernej spoločnosti je ale problematické prisúdiť ju konkrétnym osobám, pretože diskriminuje systém ktorého sú súčasťou. Ak ale ide o nepriamu diskrimináciu, tak nie je ľahko pozorovateľná, problematické sa dokazuje a ťažko ju prisúdiť konkrétnym osobám. Napríklad rómskej rodine nie je umožnené kúpiť si rodinný dom v dedine, rómsky uchádzač o zamestnanie má sťažený prístup na primárny trh práce, rómske rodiny nedostanú po povodniach porovnateľnú pomoc a podobne.

Podľa typu skupiny, ktorá diskrimináciu pripustí, možno hovoriť o diskriminácii v sfére inštitúcií, v sfére združení a asociácií a v sfére komunít, pospolitostí. Samozrejme, porušovanie zásady rovnosti a nediskriminovania je najlepšie viditeľné a postihnuteľné vo verejnom živote, čiže v sfére inštitúcií a čiastočne vo sfére združení.

¹ Skupiny v tomto prípade nie sú myslené ako právnické subjekty. Zásady nediskriminácie a rovnakého zaobchádzania sa uplatňujú iba v spojení s právami fyzických osôb.

O diskriminácii vo sfére inštitúcií možno hovoriť vtedy, keď:

- Diskriminujú systémy a režimy práce, ktoré sociálne inštitúcie používajú pre uspokojovanie potrieb svojich klientov.

- Diskriminuje sociálny pracovník ako zamestnanec určitej sociálnej inštitúcie, keď svoju profesionálnu roľu naplňa diskriminujúcim spôsobom, pretože do jej výkonu prenáša predsudky a perzekučné presvedčenia s ktorými sa stretáva vo svojom sociálnom prostredí.

- Diskriminuje neexistovanie systémov a režimov práce, ktoré by mali zabezpečovať včasné identifikovanie a odborné riešenie nepriaznivých životných situácií príslušníkov menšín.

V uvedených prípadoch je inštitucionálna diskriminácia súčasťou nepriamej diskriminácie. Inštitucionálna diskriminácia sa prejavuje vylučovaním príslušníkov menšín a chránených skupín z dosahu inštitúcií, predovšetkým inštitúcií verejnej správy, pracovného trhu, systému vzdelávania.

O diskriminácii vo sfére združení a asociácií možno hovoriť pri neposkytnutí určitej služby, odmietnutí členstva a pod. Tento typ diskriminácie je veľmi ťažko postihnuteľný, pretože vnútorné predpisy, zásady, postupy a pod. si určujú členovia združenia sami, majú v tom plnú autonómiu a žiadna inštitúcia im do toho nemôže hovoriť, pokiaľ neporušia zákon.

O diskriminácii vo sfére pospolitostí, komunit možno hovoriť v bezprostredných vzťahoch medzi komunitami a medzi ľuďmi v komunitách. Týka sa predovšetkým lokálnych spoločenstiev. Prejavom tohto druhu diskriminácie je ostrakizmus sociálneho prostredia, šikanovanie, sociálna degradácia. Problematičnosť právneho postihu možno ilustrovať na príklade úžerníckych vzťahov v rómskych zoskupeniach.

Ak hovoríme o diskriminácii skupinovej, tak môžeme hovoriť aj o tom, akej skupiny sa diskriminácia týka, resp. akej by sa týkala, keby táto skupina nebola ochraňovaná právne. Ide o skupiny, ktoré sú pre svoju odlišnosť ohrozené a patria medzi zákonom ochraňované. Ak sumarizujeme všetky skupiny, resp. ich príslušníkov ktorí sú prostredníctvom zákona v ČR nejakým spôsobom chránení, tak ide o skupiny podľa rodu, rasy, farby pleti, jazyka, veku, sexuálnej orientácie, viery alebo náboženstva, zdravotného postihnutia, politického alebo iného zmýšľania, podľa príslušnosti k národnosti, etnickej skupine, podľa príjmu, resp. majetku. Osobitný druh diskriminácie, to znamená najviac rozšírený, najviac nebezpečný, tvorí diskriminácia rasová.

Diskriminácia sociálna, kultúrna a organizačno-politická

Ak sa pýtame ČOHO sa diskriminácia týka, pýtame sa vlastne na jej obsah. Diskriminácia sa týka, samozrejme, sociálneho sveta, takže otázka na jej obsah je otázkou na to, čo je obsahom sociálneho sveta. Odpovedí na túto otázku nájdeme mnoho, hlavne medzi klasikmi sociológie. Za syntetickú, jasnú a vyváženú odpoveď možno považovať tú, ktorú udelil poľský sociológ Pavol Rybicki vo svojej publikácii o štruktúre sociálneho sveta (1979). Veľmi všeobecne povedané, keď Rybicki hovorí o sociálnom svete globálnej spoločnosti, hovorí o štruktúrach a charakteristikách sociálnych zoskupení, o pospolitosti kultúry a o skupinách a sociálnych činnostiach. V súlade s tým možno potom povedať, že z hľadiska obsahu možno hovoriť o diskriminácii sociálnej, kultúrnej a organizačno-politickej.

Sociálna diskriminácia sa týka miesta človeka/príslušníkov ochraňovanej skupiny v spoločnosti, čiže jeho sociálno-ekonomického postavenia. Ide o situácie, kedy majorita menšine upiera, sťažuje, ale tiež jej nepomáha keď je to nutné v prístupe k príležitostiam na vertikálny vzostup, v uspokojovaní potrieb, bráni v mobilite atď. Stratifikácia etnická sa tu spája so stratifikáciou sociálnou.

Diskriminácia v oblasti kultúry sa týka účasti človeka/príslušníkov ochraňovanej skupiny v kultúre. Ide o situácie, kedy majorita upiera, sťažuje udržiavanie a rozvoj identity menšinovej, upiera menšine prístup k hodnotám kultúry, kedy nie je ochotná k výmene kultúrnych hodnôt, kedy majorita diskriminuje v oblasti vzdelávania.

Diskriminácia v oblasti organizácie života spoločnosti sa týka účasti človeka/príslušníkov ochraňovanej skupiny v sociálnych vzťahoch a činnostiach, ktoré utvárajú a udržiavajú globálnu spoločnosť. Ide o situácie, kedy majorita upiera menšine účasť na rozhodovaní, bráni jej v rozvíjaní autonómneho skupinového života v rovine pospolitostí, združení a inštitúcií.

Diskriminácia uvedomelá a neuvedomelá

Ak sa pýtame PREČO sa diskriminácia uskutočňuje, pýtame sa na to, či diskriminujúci konajú s plným vedomím toho čo robia, alebo nie. Môžeme potom hovoriť o diskriminácii uvedomelej a neuvedomelej.

Uvedomelá diskriminácia je taká, keď dominujúce spoločenstvo, jeho príslušníci, diskriminujú ľudí s menšinovým znakom s plným vedomím, že ide o upieranie im prístupu k určitým hodnotám a zdrojom. Táto diskriminácia býva legitimizovaná rôznymi teóriami rasistickými, náboženskými, triednymi a pod., ktoré v danej spoločnosti vládnu.

Neuvedomelá diskriminácia je taká, keď dominujúce spoločenstvo, jeho príslušníci diskriminujú ľudí s menšinovým znakom, pretože je taký zvyk, pretože v danom sociálnom

prostredí sa považuje za samozrejmé, že určití ľudia nemajú prístup k určitým hodnotám, pretože je to tak, také je prirodzené usporiadanie vzťahov. V danom sociálnom prostredí sa nereflektuje, že ide o diskrimináciu, že ide o predsudky. Príslušníci tohto prostredia sa s tým od narodenia stretávajú a ani ich nenapadlo reflektovať situáciu, spochybnit' z dôvodu napríklad ľudských práv toto „prirodzené“ usporiadanie. Ich myslenie a konanie je v zajatí stereotypov a predsudkov rasových, etnických, náboženských, triednych, ideologických a pod. Týchto ľudí to samozrejme neospravedlňuje, ale vytvára to možnosť vysvetliť im situáciu, urobiť ich citlivejšími na menšinové postavenie tých ľudí, ktorí sú „iní“. Aktuálne je to zvlášť vo vzťahu k pracovníkom verejnej správy, k sociálnym pracovníkom, učiteľom, policajtom, poslancom a pod.

Diskriminácia priama a nepriama

Ak sa pýtame na to AKO sa diskriminácia uskutočňuje pýtame sa na spôsob a odpoveďou je, že poznáme diskrimináciu priamu a nepriamu.

S priamou diskrimináciou sa stretávame, ak k diskriminácii dochádza zámerne, otvorene a oficiálne, v modernej spoločnosti prostredníctvom zákona, predpisu, nariadenia. Výstižnejšie ju možno nazvať *systemovou diskrimináciou*,² pretože diskriminuje spoločenské zriadenie a to tým, že právne zakotvuje nerovné vzťahy medzi ľuďmi. Príkladom nech je apartheid v bývalej Juhoafrickej únii, otroctvo v bývalých južných štátoch Únie, segregáčny režim slovenského štátu v rokoch 1939 - 1945, rasistické zákony nacistického Nemecka atď.

S nepriamou diskrimináciou sa stretávame, ak ide o diskrimináciu prostredníctvom zdanlivo neutrálneho zákona, predpisu, nariadenia, alebo prostredníctvom určitých zvyklostí. Výstižnejšie ju možno nazvať *societálnou diskrimináciou*³. Takáto diskriminácia nie je formulovaná explicitne v texte nariadenia a ľudia sa zdráhajú činnosť, ktorú vykonávajú v súlade s takto neutrálne formulovaným zákonom nazvať diskrimináciou, považovať ju za diskrimináciu. Ide ale o vnútorne prepojený systém diskriminovania založený na predsudkoch a ako vírus prerastá do sociálnych štruktúr. Predchádzajúca priama diskriminácia sa tu premenila v nepriamu, pretože priama je zakázaná. Tu sa nejedná o diskrimináciu zameranú proti nejakému jednotlivcovi, tu ide o diskrimináciu jednej skupiny voči inej skupine. To, že ide o diskrimináciu poznáme obyčajne až z efektov takejto činnosti. S takouto diskrimináciou sa môžeme stretnúť napríklad pri pridelení obecných bytov na základe kritérií, kde sa z

² Možno sa stretnúť tiež s názvami *štruktúrna diskriminácia*, *inštitucionálna diskriminácia*.

³ Je príznačné, že slovenčina ani čeština nepoznajú pojem, ktorý by adekvátne odzrkadľoval obsah pojmu *societal discrimination*.

pridelenia vylučujú ľudia nie na základe zjavne rasových znakov, napríklad farby pleti, ale na základe znakov sociálnych a kultúrnych, ktoré však s etnickými a rasovými znakmi súvisia. Napríklad nezamestnanosť ako faktor nepridelenia bytu bez ďalšieho prešetrenia, bez možnosti výnimky v situácii, kedy nezamestnaní sú zväčša príslušníci jednej etnickej skupiny, resp. kedy títo sú vždy na konci pomyslenej fronty. O nepriamej diskriminácii možno hovoriť aj vtedy, keď príslušník menšiny je v obchode oslovený a obslužený až posledný, keď je v sociálnom prostredí predmetom vtipov, ponižovania, keď ho v obchode sledujú pozornejšie ako iných, či náhodou nekradne, keď mu policajti venujú zvýšenú pozornosť akonáhle sa objaví v centre mesta či v „lepšej“ štvrti a pod.

2.1.2. Diskriminácia rasová

Pojem *rasová diskriminácia* najlepšie definuje Medzinárodný dohovor o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie z 21. decembra 1965. Podľa P. Puliša (2002a: 415) tento dohovor v článku 1 uvádza:

„Výraz rasová diskriminácia v tomto dohovore znamená akékoľvek rozlišovanie, vylučovanie, obmedzovanie alebo zvýhodňovanie založené na rase, farbe pleti alebo etnickom pôvode, na rodovom, národnostnom alebo etnickom pôvode, ktorého cieľom alebo dôsledkom je znemožnenie alebo obmedzenie uznania, užívania alebo uskutočňovania ľudských práv a základných slobôd na základe rovnosti v politickej, hospodárskej, sociálnej, kultúrnej alebo ktorejkoľvek inej oblasti verejného života.“

Podľa Jonathana H. Turnera (1994: 119) „Diskriminácia znamená odlišný spôsob prístupu k iným vzhľadom na ich národnosť, konkrétne ide o to, že príslušníkom nejakej národnostnej skupiny sa upiera prístup k hodnotám ako sú bývanie, práca, vzdelanie, moc a prestíž.“ Etnickú diskrimináciu považuje teda Turner za hnaciu silu etnickej stratifikácie. Etnickou stratifikáciou rozumie „neproporcionálnu alokáciu etnických populácií do jednotlivých sociálnych vrstiev“.

Dovolím si na túto tému uviesť obsiahlejší citát Turnera, ktorým uvádza svoje úvahy o etnickej stratifikácii. Píše (1994: 118-119):

„S triednou stratifikáciou sa prepletajú etnické nerovnosti. Znamená to, že niektorí ľudia určitého národnostného pôvodu značne častejšie patria do určitých sociálnych vrstiev. Pretože väčšina etnických subpopulácií sa nachádza v nižších vrstvách, ťažko sa môžeme diviť, že triedne konflikty môžu byť umocňované etnickými antagonizmami medzi tými, ktorí vlastnia a tými, ktorí by radi vlastnili cenené hodnoty. Tento jav môžeme každodenne pozorovať v kontaktoch s ľuďmi rôzneho národnostného pôvodu. Môže sa nám zdať, že sme tolerantní, poctiví a spravodliví, ale napriek tomu sa nám iba ťažko darí oslobodiť sa od napätia medzi nami a členmi iných etnických populácií, ktoré je usadené kdesi v pozadí. Toto napätie nemá korene iba v rozdieloch v kultúre (ako napr. jazyk a presvedčenia), v rozdielnom správaní (spôsob rozprávania, pohybovania sa a pod.) a v rozdieloch v sociálnej organizácii

(rozdielne vzory príslušnosti ku skupine); je vyvolané tiež rozdielmi v množstve peňazí, moci a prestíže, ktoré vlastnime a čo súvisí s tými kultúrnymi, behaviorálnymi a organizačnými rozdielmi. Ak pre tvoje etnické zázemie tieto rozdiely vyznievajú v tvoj neprospech, môžeš zastretým spôsobom prejavíť svoje nepriateľstvo a nosiť v srdci osteň; ak sa nachádzaš na strane privilegovaných, pociťuješ to nepriateľstvo a možno dokonca v sebe tmiš určitý, ešte nie veľmi silný ľak.“

Akoby nám Turner chcel povedať, že etnická diskriminácia je večná, resp. že bude trvať tak dlho ako triedna stratifikácia. Aj keby tomu tak nebolo, je zrejmé, že opisované prepojenie triednej stratifikácie a etnickej príslušnosti je v súčasnosti platné. Ak to prijmeme ako hypotézu platnú pre súčasnosť a dohľadnú budúcnosť 10 – 20 rokov, tak z toho vyplývajú tri možné prístupy k problému etnickej diskriminácie. Zrušiť triedne rozdiely a zrušiť tak základ pre etnickú stratifikáciu. Komunizmus sa o to pokúsil a výsledkom bola asimilácia ochotných, zvýšenie diskriminácie váhajúcich a perzekúcia neochotných. Iným prístupom je neriešiť ten problém, považovať ho za večný a ako príslušníci majority sa bez obáv podieľať na diskriminácii a tešiť sa z jej ovocia. Tretím prístupom môže byť snaha o usmernenie etnickej diskriminácie tak, aby sa eliminovala zo sféry inštitúcií, utlmila v iných sférach a v podobe etnickej rivalizácie sa stala faktorom stimulujúcim rozvoj spoločnosti. Predpokladá to vyrovnávacie opatrenia pre zabezpečenie rovnosti šancí.

2.2. DEŠTRUKTÍVNA TOLERANCIA A LEGITÍMNA INTOLERANCIA

Od diskriminácie je potrebné odlíšiť situácie, ktoré sa na ňu podobajú a ktoré niektorí ľudia vnútorne pociťujú ako diskrimináciu. Ide o situácie, kedy odopierame prístup k určitým hodnotám a zdrojom čisto na základe individuálnych znakov a v súlade so zákonom. V tejto súvislosti je potrebné objasniť tiež niektoré aspekty pojmov *tolerancia* a *intolerancia*.

2.2.1. Tolerancia a intolerancia

Podľa Radíma Palouše (1995) ekvivalentom slova tolerancia je v češtine (aj v slovenčine) *znášanlivosť*. Pociťuje sa ako láskavé či dokonca blahosklonné pripúšťanie postojov, názorov alebo chovania človeka či ľudí odlišného založenia. Najbežnejšie významové určenie je teda poznamenané prevahou trpnosti, pasivity. Znášame inakosť, nevnučujeme vlastné, nerozčuľujeme sa nad inakosťou iných, strpíme inakosť. R. Palouš hovorí ale aj o modernom určení tolerancie. Tolerantný človek poníma vlastnú pravdu ako niečo, čo pripúšťa existenciu aj iných názorov, pripúšťa, že k pravde možno dospieť aj